

Denne artikkelen er gjengitt i
Norsk vegmuseums årbok for 2023

Dynamittangrepet i Hakavik i 1917 – hevndrama fra anleggsmiljø

AV MORTEN O. REITEN

Aftenposten viet mye av førstesiden 7. september 1917 til Hakavik-dramaet foregåene dag.

Dynamittangrepet i Hakavik i 1917 – hevndrama fra anleggsmiljø

AV MORTEN O. REITEN

6. september 1917 ble en brakke og et våningshus i den avsidesliggende grenda Hakavik i Buskerud sprengt i et attentatforsøk. Over 20 anleggsarbeidere lå og sov i de to bygningene. Gjennom eldre intervjuer med anleggsbas og brakkeformann Karl Sørum og hans kone, anleggskokke Olga Sørum og tilgang til nytt kildemateriale kommer vi tett på historien. I samarbeid med slektsforsker og NRK-researcher Kai-Samuel Vigardt har artikkelforfatteren dukket dypt ned i Hakavik-dramaet og vi kan ta leseren med på et unikt stykke norsk anleggshistorie og en uløst kriminalgåte fra virkeligheten.

Hakavik er ei lita grend i Øvre Eiker kommune som ligger på vestsiden av vannet Eikeren. Hakavik på tidlig 1900-tall var drøyt ti gårder og bruk/husmannsplasser. Den gang som nå var det mye skog, tilhørende Mastebogen skogselskap. Det var ingen veiforbindelse til Hakavik, så dampbåt eller eventuelt egen båt var eneste mulighet for kontakt med tettstedene og bygdene rundt, slik som Darbu, Eidsfoss og Vestfossen. Hakavik var anløpssted for dampbåtene Ekern og Stadshauptmand Schwartz, hvor sistnevnte var en relativt stor båt med kapasitet på 102 passasjerer. Stadshauptmand Schwartz ble satt i rute fra 1903. Vestfossen var stasjonsby og ga mulighet for å nå de større byene med jernbane.

HAKAVIK KRAFTSTASJON
I 1912 vedtok Stortinget at jernbanen mellom Kristiania og Drammen skulle

Morten Reiten (48) er fungerende seksjonssjef for formidling og drift ved Norsk vegmuseum. Han er oppvokst på Sunndalsøra, har bakgrunn som fotograf og er utdannet innen historie- og kulturformidling.

elektrifiseres, og dette skulle skje i forbindelse med omlegging fra smalsporet til normalsporet bane. I 1914 kjøpte staten Hakavikvassdraget, som hadde en gunstig beliggenhet for å kunne levere strøm til planlagte jernbanekraftledning i både Akershus, Vestfold og Buskerud. Slik ble den lille grenda ved Eikeren plutselig knutepunkt for det som skulle bli Norges første kraftverk som skulle levere direkte strøm med såkalt «jernba-

Hakavik kraftstasjon i 2021. (Foto Morten Reiten)

Hakavik markert med rød ring (Finn.no kart).

nfrekvens» da utbyggingen ble vedtatt av Stortinget i 1916.

Utbyggingen i Hakavik startet nokså umiddelbart på sensommeren i 1916, og i den lille grenda vokste det raskt frem et nytt samfunn preget av anleggsfolk, brakker og stor utbyggingsvirksomhet. Det ble i 1916 også startet med veiarbeid, og den drøyt 10 kilometer lange transportveien fra Darbu til Hakavik kraftstasjon stod ferdig i november 1918.

I 1922 ble Hakavik kraftstasjon satt i drift, et monumentalt bygg i betong, som i mange år fremover skulle gi arbeid til mange i grenda. Det ble bygd om lag 15 nye arbeider- og funksjonærboliger, som etter datidens standard både var romslige og moderne. I starten var disse boligene eid av staten, men er i dag solgt og brukes som eneboliger i Toppveien og Kontorbakken. Bebyggelsen ligger noen få hundre meter opp for Hakavik kraftstasjon. Kraftstasjonen er fortsatt i full drift, men er nå ubemannet og fjernstyres fra Dalen i Telemark.

KARL OG OLGA SØRUM

Karl Sørum var født i Norderhov på Ringerike i 1885. Han var sønn av en anleggsarbeider, og begynte selv på anlegg i 1901,

16 år gammel. Karl gikk under kallenavnet Karl Hønefossing, etter en utbredt tradisjon blant omreisende anleggsarbeidere hvor stedsnavn eller eventuelt utnavn erstattet det opprinnelige etternavnet. I 1905 tok Karl arbeid på Bergensbanens anlegg, og de neste årene reiste han mellom Øst- og Vestlandet på ulike anlegg, mest jernbaneanlegg.

En sensommerdag i 1908 var Karl og en kamerat på bytur i Bergen. De stoppet ved en liten hjørnebutikk og gikk inn for å kjøpe snus. Bak disken stod 18 år gamle Olga Wiborg. Det oppstod en umiddelbar forelskelse, og en uke senere reiste Karl og Olga sammen fra Bergen. De tok en kort stopp ved kraftutbyggingen på Tinfos ved Notodden, før Karl, Olga og tre arbeidskamerater reiste via Skien til Arendal, og fra Arendal gikk de vel seks mil opp til Åmli, hvor de fikk jobb på Åmli-Arendalsbanen. Karl som anleggsarbeider, Olga som kokke. Straks de hadde fått jobb og blitt innkvartert, fridde Karl til Olga, og de ble det første paret som giftet seg i nye Åmli kirke da den stod ferdig i 1909.

«Jeg var blitt kokke og sto over kjøttgrytene, mens han Karl dreiv med tunnelarbeide ved Store-brua. Han tjente fire kroner dagen

Karl og Olga Sørum i front, fotografert sammen med arbeidskolleger bare måneder før de startet i Hakavik. Bildet er fra vinteren 1917. (Foto: Privat/gjengitt i B.A. Røines bok *Rallar-Dronningen og Stein-Kalle*)

og syntes det var skralt. Rallargjengen bestod av karer fra Arendal, Gjerstad, Tvedestrand, Setesdalen og Gudbrandsdalen. På denne plassen hadde vi anleggsfolka et godt forhold til de fastboende. Ellers oppstod vanligvis splid, bl.a. fordi bygdefolket betraktet slusken som ville dyr». (Olga Sørum i samtale med B.A. Røine, Grøndahl 1978.)

Høsten 1909 føder Olga parets første og eneste barn, en gutt som uheldigvis dør av kolikk etter kort tid.

KOKKE OG SLUSK FRA ANLEGG TIL ANLEGG

Karl og Olga Sørum er både fargerike representanter og unike kilder for de omreisende anleggsarbeiderne vi kjenner som rallar (egentlig en svensk betegnelse) eller slusk, som i årene fra ca. 1870 til ca. 1930 satte sitt preg på mange norske byer og bygder. Koblingen mot Sverige er sterk, og det jobbet mange svensker på norske anlegg. De svenske arbeidernes kultur og språk ble raskt fanget opp hos norske kolleger, og det vokste frem en felles arbeiderkultur. De eide lite, og bodde og arbeidet under enkle kår. Arbeidet var hardt, og arbeidsdagene lange. Rallar og slusk var fagarbeidere i sprengning og steinarbeid, og bor, feisel (berghammer) og dynamitt var deres viktigste verktøy. I den norske etterkrigshistorien er rallarens vesen i betydelig grad ufarliggjort, men jo dypere jeg graver i historien, jo mer respekt får jeg for utsagnet jeg en gang fanget opp hos en eldre anleggsve-

teran som mente rallar og slusk var Norges cowboyer. Den tøffe fasaden og den frie livsstilen tegner et bilde av en kultur som har mange likhetstrekk med karakterer fra det ville vesten, selv uten hester og seksløpere.

Rallaren og slusken beveget seg over nokså lange distanser, fra anlegg til anlegg. Noen ganger fordi anleggene ble ferdigstilt og det ikke var mer arbeid å få. Like ofte var det kanskje trangen til å se mer av Norge (eller Sverige) og å oppleve noe nytt som var drivkraften. Det at man reiste som par var ikke helt vanlig, all den tid anleggsmiljøet var svært mannsdominert. For de få kvinnene på anlegg, som på denne tiden utelukkende

En vårdag i 1917 gikk Karl og Olga Sørum av dampbåten for å arbeide i Hakavik. Bildet av anleggsbåten Stadshauptmand Schwart er tatt i 1920 da streikende anleggsarbeidere reiste vekk fra Hakavik. Båten ble tatt ut av drift i 1926, og sank noen år senere. I 1995 lyktes det å heve vraket, og i 2023 ble båten gjort tilgjengelig for publikum som restaurert kulturminne på land i Eidsfoss. (Foto NVE/Digitaltmuseum.no)

jobbet som kokker, var det nok en betydelig trygghet i å være gift med en på anlegget. Både kokka og ektemannen kunne dra nytte av å være godt likt, samtidig som de måtte kunne sette seg i respekt.

«Kokka måtte først godkjennes av anleggskontoret. Arbeidslaget som skulle lønne henne, satte en rekke krav. Sparsomhet og nytting av alle matrester, var dyd av nødvendighet. Hun måtte være tøff, sterk i vilja, rapp i kjeften og sprek i humøret. Rallarne hadde stor respekt for slike egenskaper. Treige kokker ble ikke lenge i faget. Husk at rallarne var like nøye og kresne på kokkene som på snusen.» (Olga Sørum i samtale med B.A. Røine, Grøndahl 1978)

MODERNE ANLEGGSLIV PÅ STATENS UTBYGGING I HAKAVIK

En vårdag i 1917 gikk Karl og Olga Sørum av dampbåten i Hakavik. Sammen med over hundre andre arbeidere og en håndfull kokker deltok de i den tidlige fasen av utbyggingen. Det var arbeid med både vei, skogrydding, bygging av kraftstasjon, rørgater og bygging av damanlegg. Brakkene i Hakavik var i to etasjer, og bygd for 20 mann. I perioder bodde det opp mot 24 mann i hver brakke. Brakkenes grunnflate var på 70 kvadratmeter. Som på mange andre anlegg var det også i Hakavik nokså breie køyer, hvor to

mann lå ved siden av hverandre. Det var likevel ikke mer enn fire på hvert rom, og mannskapsrommene lå alle i andre etasje. I første etasje var det kjøkken, spisesal, vaskerom og tørkerom. I brakke 1 fikk Karl og Olga en ettroms leilighet i første etasje som holdt forholdsvis høy standard. Arbeiderne hadde egne skifte- og vaskerom, nå var det slutt på å tørke svette og skitne klær på kjøkken og på soverom. Nytt var det også at Olga nå skulle få ei hjelpekokke som bidro i alle daglige gjøremål.

Karl ble bas og brakkesjef, og som på mange samtidige store anlegg, ble det også tildelt politimyndighet for å holde ro og orden i rekkene. Denne oppgaven fikk Karl hjelp til av seks andre betrode arbeidere som utgjorde en felles vaktstyrke, og hvor viktigste oppgave var å sørge for noenlunde sivilisert oppførsel blant arbeiderne. Tyveri og skadeverk var ikke vanlig, anleggsfolket hadde en nokså streng indre justis på dette området. Fyll og slagsmål derimot, var utbredt som en del av denne anleggskulturen. Det ville være en urimelig belastning – og en praktisk umulig oppgave for datidens lensmenn, som ofte kunne være stasjonert flere mil unna anleggene, å skulle sørge for normal lov og orden. I 1917 var det forbudt å selge brennevin i Norge

Anleggsarbeidere monterer rør for vanntilførsel til kraftstasjonen i Hakavik i 1921. Rørene ble levert på kaia, og deretter trukket oppover lia på en trallebane. (Foto: NVE/Digitaltmuseum.no)

(brennevinsforbudet 1916-1927), men på Vestfossen satt en eldre doktor ved navn Bommen og skrev ut resepter på brennevin til arbeiderne i Hakavik med en slik iver at byggeleder Olav Elverum i brev form måtte be doktoren være langt mer restriktiv med reseptblokk når det gjaldt «syke» anleggsarbeidere.

«På detta anlegget arbeidet det en masse svensker, særlig var det mange på transportveien fra Darbu til Hakavika. Døm drakk væl mye, og det var vel ikke en dag uten at døm var fulle. En gammel avdanka doktor hadde ikke noen større praksis, men han levde vel mest av å skrive ut spritresepter, og døm som arbeidet på veien gikk på fylla hver eneste dag.» (Karl Sørum, i samtale med Alf Mostue, Tiden Norsk Forlag, 1961)

FREDRIK LEONARD ANDERSSON

Sommeren 1917 var også den 37-årige svenske rallaren Fredrik Leonard Andersson på anlegget i Hakavik. Andersson gikk i en slitt, blå dress og hadde frodige tatoeringer på armene. Han var ikke så høy, men bredskuldret og kraftig, og ansiktet var prydet av en rødbrun knebelsbart. Andersson var utdannet underoffiser, og hadde avlagt eksamen med utmerkede resultater. I tillegg hadde han drevet aktivt med bryting. Fredrik Leonard Andersson var kjent for et voldsomt

temperament, som eskalerte når han drakk alkohol. Dette skulle også anleggsarbeiderne i Hakavik lære å kjenne.

Det er litt uklart hvem som var Anderssons arbeidsgiver i Hakavik (om det var Statens anlegg, inkludert de som jobbet med å anlegge veien, eller om han jobbet for skogselskapet). Karl Sørum viser til at det var særlig mange svensker på veiarbeidet. Olga Sørum skal ha uttalt at Fredrik Leonard Andersson manglet nødvendige tillatelser og arbeidsbøker. Like fullt hadde han etter all sannsynlighet bodd og arbeidet i Norge siden 1914.

I Fredrikstad (eller Fredrikshald, Halden? Her spriker kildene) hadde Andersson kommet i kontakt med 22 år gamle Augusta, som var gift med en soldat i Frelsesarmeen. Augusta lot seg overtale til å bli med Andersson på reisen innover i Norge, og ble hans elskerinne, eller «reisekone» som var betegnelsen de brukte i samtiden.

I Hakavik stod de bak mye drama sommeren 1917. Andersson var ofte på fylla, og han mishandlet sin elskerinne flere ganger, noen ganger ved at hun ble bundet fast og stukket med nåler. Denne behandlingen ble selvsagt lagt merke til, og fremstod som uhørt blant de andre arbeiderne i Hakavik. Andersson og hans elskerinne leide et rom på gården

Fredrik Leonard Anderson,

Fredrik Leonard Andersson ble avbildet i Aftenposten/Ukens nytt.

Gislerud, som lå en liten gåtur fra brakkebyen hvor Karl og Olga bodde. På Gislerud bodde også de to svenske skogsarbeiderne Olsson og Kjeström, som jobbet for Mastebogen. De likte dårlig den behandlingen Anderssons elskerinne ble utsatt for, og var delaktige i at hun to ganger hadde prøvd å rømme. Begge gangene hadde hun blitt innhentet av Fredrik Leonard og ført tilbake til Hakavik. Etter andre gangs rømming skal Andersson ha truet med å ta livet av henne om hun forsøkte å rømme en gang til.

En sommerdag i 1917 mens Fredrik Leonard Andersson var på fylla i Drammen, lyktes det arbeiderne i Hakavik i samråd med lensmannen å få elskerinne til Vestfossen, og hun kom seg deretter i sikkerhet og forsvinner inntil videre ut av vår historie. Det gjør derimot ikke Andersson når han vender tilbake fra Drammen.

JÆKLAR I MIN SJEL – DETTA SKAL HEMNAS!

Det blir en voldsom oppstandelse i Hakavik når Andersson finner ut at elskerinne er borte. Andersson går til fysisk angrep på flere av anleggsarbeiderne og det utarter til et voldsomt slagsmål. Karl Sørum forsøker å gå imellom og å roe partene, men til ingen nytte. Til slutt må Karl og hans vaktstyrke fysisk overmanne og legge Andersson i jern, for deretter å sende bud på lensmannen i Fiskum. Andersson blir så bortvist fra Hakavik. Dette skjer tidlig i august.

Lensmannen ville fengsle Andersson, men etter fire dager i varetekt og en hel del diskusjon og med unnskyldning om at han hadde vært svært beruset, og at han lovet å holde seg vekk fra Hakavik-anlegget, slapp han unna med en bot på 15 kroner, og var igjen en fri mann 4. august. De neste dagene oppholdt Fredrik Leonard Andersson seg rundt om i Lier, Drammen og Kongsberg.

15. august, ble Andersson arrestert i Drammen for fyll og spetakkel. Ved ransaking fant politiet en ladd revolver på Andersson. Med bakgrunn i det heftige munnhuggeriet og fremsatte trusler i Hakavik, ble det besluttet at Andersson skulle utvises fra Norge og eskorteres til Sverige med tog. Utvisning og eskortering ble iverksatt 20. august, og Andersson ble sluppet av i Charlottenberg hvor han ble møtt av svensk politi.

6. SEPTEMBER 1917 – DYNAMITT-ANGREPENE I HAKAVIK

Den svenske arbeideren Dygd lå og sov i andre etasje i brakke 1 i Hakavik. Klokken 23.30 torsdag 6. september vekkes

han av et voldsomt smell, og hele brakka rister kraftig. Rommene i andre etasje fylles av dynamittrøyk, en lukt arbeiderne var godt kjent med, og de var dermed aldri i tvil om at det hadde vært en eksplosjon. Trappen ned til første etasje er vekk og erstattet av et krater, slik at Dygd og arbeidskameratene må hoppe ut av vinduene. Noen av arbeiderne fra andre etasje er lettere skadet av glass eller tresplinter. Stemningen er kaotisk og situasjonen i høyeste grad uavklart. Nede på bakken møtes arbeiderne av det Aftenposten omtalte som «nødtopp og jammerskrik».

Aftenposten meldte om dramaet i Hakavik allerede i utgaven neste dag, 7. september, i en artikkel som fylte det meste av avisens forside. Leserene ble orientert om at 8 personer var såret, tre av dem så hardt at det var usikkert om de ville overleve. Aftenpostens reporter kunne også fortelle at brakken var «fryktelig ramponert» og «umulig vil kunne repareres».

Karl og Olga Sørum, samt hjelpekokke Marta Viflat lå blodige og forbrente i nattemørket, nattøyet var delvis brent vekk, delvis opprevet og flerret av som en følge av den kraftige eksplosjonen. «Klokka halv tolv smell det. Jeg og kjerringa blei blåst gjennom brakkeveggen og havna en 40-50 meter borti en skau. Jeg huser ikke stort av det som hendte, men fikk sea høre enkelte ting.» (Karl Sørum, i samtale med Alf Mostue, Tiden Norsk Forlag, 1961.)

Før arbeidskameratene rakk å starte førstehjelp på de tre hardt skadde, smell det på nytt. Edvard Olsson var en av fire arbeidere som bodde på et leid rom i andre etasje på Gislerud gård. Han har

Brakke 1 i Hakavik etter dynamittangrepet. (Avsklipp oppe: Foto: Ragnar Hakavik/gjengitt i B.A. Røine. Foto nede gjengitt i Buskerud Amtstidende 17. september 1917)

fortalt at han oppdaget det han beskrev som en «pakke med en lysende prikk» bli kastet inn gjennom det åpne vinduet. Den lysende prikken var en brennende kruttlunte, pakken var en bunt dynamitt, og sekunder etterpå smalt det. Deler av taket på Gislerud ble ødelagt, og møbler og inventar fløy gjennom luften. Olsson ble kraftig forbrent både på kropp og i ansiktet, og også han svedde mellom liv og død ifølge Aftenposten. Olsson skal også ha hatt store skader i beina, og det endte med amputasjon.

Sett med dagens øyne kan det virke underlig at pressen, eventuelt med politimyndighet eller vitner som mellommenn, gjengir opplysninger som skal komme fra svært alvorlig sårede offer, bare timer etter en slik alvorlig hendelse.

En av de andre i rommet på Gislerud ble lettere såret. De andre, inkludert gårdens faste beboere, kom fysisk uskadd fra eksplosjonen. Det bodde flere barn på Gislerud i 1917, og etterkommerne på Gislerud mener at alle var til stede under dynamittangrepet.

Anleggets motorbåt Hakavik III fotografert i 1920. (Foto: NVE/Digitaltmuseum.no)

SABOTASJE

Etter eksplosjonene prøvde man forgjeves å kontakte lensmannen over telefon. Telefonen i Hakavik var død, og man ble etter noe tid klar over at telefontrådene var kuttet av. Først ved 7-tiden om morgenen klarte man å få disse reparert. Også Hakavik-anleggets motorbåt var satt ut av spill, ved at motoren var ødelagt. Dette skal man likevel ha klart å reparere i løpet av et par timer, slik at man kunne kjøre de fem kilometerne til Eidsfoss og få rekvirert dampbåt, som la til kai i Hakavik grytidlig om morgenen 7. september.

Fra Drammen ble det sendt et ekstrapog til Vestfossen med leger og sanitetsutstyr. Mannskap og utstyr ble deretter skyssset med motorbåt inn til Hakavik. Fra Kongsberg ble det også sendt tre leger og en politimann, doktor Eriksen ble rekvirert fra Hougsund (Hokksund), og Bommen, legen med spritreseptene, ble med fra sitt kontorsted på Vestfossen. I Hakavik ble de skadde tatt hånd om og fraktet med Stadshauptmand Schwartz til Vestfossen, deretter med tog til Dram-

Dagbladets forside 7. september 1917 forteller om «en frygtelig ugjerning».

men og så lagt inn på Drammen sykehus. Skadene beskrives av Aftenposten som *brannskader og store sårskader med mengder av trefliser i ulike størrelser sittende fast i de såredes kropp*.

I Hakavik, som på alle andre samtidige anlegg, fantes ingen beredskapsplan som kunne forutsi en slik hendelse, og man kan bare forestille seg det kaoset og den frykten som oppstod i minuttene og timene etter eksplosjonen. I stummende mørke i en avsidesliggende grend var arbeiderne virkelig overlatt til seg selv. Hardt sårede lå klynkende ute i den mørke skogen, og flere sabotasjehandlinger viste tydelig at noen ønsket å gjøre størst mulig skade.

INGEN DØDE

Ekteparet Sørums og Marta Viflat hadde sitt rom i sørenden av brakke 1. Dynamittladningen, som noen på et tidspunkt har estimert til å ha vært på 8 kilo, har blitt plassert ved en vegg under trappen opp til andre etasje. På baksiden av denne veggen lå Karl og Olga Sørums og sov. De hadde tidligere satt opp en madrass som var til overs bak sengen, for å ta unna litt trekk fra gangen. De sov begge med ryggen mot veggen, noe som førte til at de var hardest såret på baksiden av kroppen.

Eksplosjonen skal ha blåst ut flere vegger, og kildene er samstemte om at Karl og Olga ble funnet utenfor brakken. Når man ser bildet som Ragnar Hakavik tok av den sprengte brakken, virker det nærmest utrolig at noen kan ha overlevd

en slik eksplosjon. Også den estimerte mengden på 8 kilo dynamitt kan virke mye, men det er antatt at gjerningsmannen ikke har lukket utgangsdøren, og at dette har medvirket til at effekt og trykkbølge ble noe mindre enn hva som kunne vært tilfelle om døren hadde vært lukket. Omstendighetene rundt hvor Marta ble funnet, spriker. I Aftenpostens første omtale ble det beskrevet at hun ble funnet under en ødelagt vegg fra et av naborommene i brakken, mens Karl Sørums i samtale med Alf Mostue beskriver det som om at «...Hu blei hengende i vindussprossene i brakka, opprevent og fæl hu også...»

JAKTEN PÅ EN ATTENTATMANN

Det er den 59 år gamle lensmannen Theodor Haug i Fiskum som får i oppgave å lede etterforskningen. Med seg har han en politibetjent fra Kongsberg og to betjenter fra Drammen. De formidler til

Fredrik Leonard Andersson ble etterlyst med bilde på forsiden av Polititidende 5. oktober 1917. (Fra Nasjonalbiblioteket/nb.no)

etterforskningen langsomt, og man formidler mangel på resultater som en naturlig følge av at Fredrik Leonard Andersson skal ha sprengt seg selv til døde etter de to første eksplosjonene. Noen av vitnene mente å ha hørt et tredje og mindre smell etter eksplosjonen på Gislerud. Andre igjen kunne fortelle om lyden av åreslag og båt som rodde

ut fra Hakavik, men ingen båter i området var meldt savnet. En av Anderssons tidligere kjærester, eller elskerinnen Augusta (uklare/sprikende kilder), skal etter angrepet ha besøkt Olga og Karl på Drammen sykehus, og denne kvinnen skal ha fortalt at Fredrik Leonard hadde meddelt henne sine planer, og at han ville avslutte det hele med å ta sitt eget liv.

VURDERING AV FAKTA – KILDER OG BERETNINGER

Det er i hovedsak to typer kilder som har vært brukt, både av meg og av andre som før har omtalt dramaet i Hakavik. Først og fremst er det beretningene fra Karl og Olga Sørnum. De ble intervjuet av Alf Mostue rundt 1960, på oppdrag for Norsk folkemuseum og deres arbeid med innsamling av arbeiderminner. Intervjuene er nokså komplett gjengitt i bokverket *Renhårig slusk*, utgitt på Tiden Norsk Forlag med Edvard Bull som redaktør. Som

Bergens Tidende 8. september at de tror Andersson hadde tatt toget fra Drammen til Darbu, og deretter gått over fjellet og ned til Hakavik. Jeg kjenner ikke terrenget, men avstanden er vel omkring en drøy mil i luftlinje, og kanskje opp mot det doble for å kunne benytte seg av stier og tråkk gjennom skog og fjell.

Det kan tolkes som om han hadde med seg dynamitt (8+2 kilo) til Hakavik, da det ikke skal ha vært registrert manglende sprengstoff fra anleggets lagre.

Ut ifra avisenes omtale de påfølgende dagene skjønner vi at mye har endret seg med tanke på presse-etikk og Vær Varsom-plakat. Kongsberg Tidende omtaler Fredrik Leonard Andersson som et «Raabarked Umenneske», og gjengir spekulasjoner fra politiet og andre involverte (eller bare engasjerte) som spriker i flere retninger. Noen mener han var en feiging og neppe har «hatt mot til å ta seg selv av dage». Andre ganger går

grunnlag både for Norsk vegmuseums utstillingsprosjekt 2020-2022 og denne artikkelen har jeg hentet ut og gått gjennom de originale nedtegnede intervjuene som finnes i Folkemuseets arkiver.

Forfatter og journalist Bengt-Arne Røine utga i 1978 boken *Rallar-dronningen og Stein-Kalle* på Grøndahl. Boken er todelt, og første del handler om «Rallar-dronningen» Olga Sørnum. Det later til å være en utbredt oppfatning at Stein-Kalle er ektemannen Karl Sørnum, men dette er feil, og kommer tydelig frem for de som har lest boken. Stein-Kalle het egentlig Karl Edvin Evensen og bodde i Numedal.

Bengt-Arne Røines bok er både en beretning om fortid og et møte med Olga Sørnum, 87 år gammel i 1977. Blant annet tar Røine Olga med tilbake til Hakavik, på dagen 60 år etter dynamitangrepet. Røines språk er fargerikt, og boka er sterkt preget av poetisk-dramatiske fortellergrep, langt fra den knappe, hverdagslige tonen i særlig Karl Sørums beretning gjengitt i Renhårig slusk. Til sammen utfyller de hverandre på en god måte. Et spørsmål er selvsagt hvor detaljert det er mulig å huske, drøyt 40 år tilbake da Alf Mostue gjorde sine intervjuer, og 60 år tilbake i tid da Røine og Olga Sørnum møttes.

Noe av dette kan vi få svar på ved å se på den andre hovedkilden, nemlig avisene som omtalte dynamitangrepet i samtiden. Lenge så det ut til å ha vært noen få utgaver av Drammens Tidende/Buskerud Blad og Aftenposten som har vært tilgjengelige, også da jeg først begynte å jobbe med denne historien for fem år siden. Siden den gang har Nasjonalbiblioteket scannet og tilgjenge-

liggjort en mengde aviser, og det er nå mulig å finne Hakavik-attentatet omtalt i langt flere aviser fra høsten 1917. Detaljer, navn og omtaler spriker litt (og dette kan vel så gjerne ha med avisens etterrettelighet/nøyaktighet å gjøre). Et eksempel er avisene som omtalte jakten på Hakavik-morderen, selv om det knapt på noe tidspunkt kan ha vært trodd at menneskeliv faktisk var gått tapt. At en håndfull personer var alvorlig skadd, og at helsepersonell på et tidlig tidspunkt uttalte at det var usikkert om alle ville overleve, får være en annen sak. I sum vil jeg likevel understreke at Karl og Olga Sørums egne historier ligger svært tett opp til hva som er mulig å oppsummere på bakgrunn av de mange avisomtalen av dramaet i Hakavik, samt noe svært relevant arkivmateriale.

Som et apropos til etterrettelighet kan nevnes et annet dramatisk eksempel som Karl Sørnum forteller om i Renhårig slusk. Denne historien utspiller seg i en mannskapsbrakke under bygging av Arendal-Åmli-banen i 1911, og Karl Sørnum forteller om at han ser hvordan Lasse Rønning fra Eidsvoll (omtalt som Eidsvoll-Lasse) blir kuttet i halsen med barberkniv og er nær på å blø i hjel, hvorpå brakkesjefen slår i hjel gjerningsmannen Oscar Gulbrandsen fra Hamar med et stykke av en jernbaneskinne. Dette skal altså ha skjedd inne i brakka med Karl Sørnum som vitne, og kunne kanskje mistenkes for å være en røverhistorie eller overdrivelse, men flere aviser bekrefter historien, blant annet Lindenes utgave 20. desember 1911. Artikkelen avsluttes med følgende: Atter et sørgelig offer for brændevinet.

ARVEN ETTER DRAMAET

For de som bor, og har bodd i Hakavik, har nok historien om dynamittangrepet vært kjent i noen grad helt opp til våre dager. For et nasjonalt publikum ble Hakavik-dramaet introdusert gjennom Edvard Bulls arbeiderminnesamling Renhårig slusk i 1961 og Bengt-Arne Røines bok fra 1978. Deler av Røines bok gikk også som føljetong i en av distriktets aviser i tiden etter utgivelsen.

Historiker Lars Thue skrev i 1989 en god artikkel over fire sider i NVEs blad Fossekallen, som på en ryddig og god måte sammenstiller Sørums beretninger med tilgjengelige avisclipp og arkivmateriale etter Hakavik-utbyggingen. Lars Thue var selv i Hakavik i forkant av arbeidet med artikkelen, og snakket blant annet med Konrad og Knut Gislerud. Konrad Gislerud var 12 år i 1917, og var flere ganger med Fredrik Leonard Andersson på fisketurer. Han husket Andersson som en hyggelig mann, og kunne ikke huske at det var noe tull eller bråk med ham. Dette er en viktig nyansering, da det frem til nå har vært tegnet et ensidig negativt bilde av Andersson, ikke minst gjennom harde karakteristikk i datidens avisoppslag. Samtidig bør vi huske at 12 år gamle Konrad og hans yngre søsken etter all sannsynlighet lå og sov inne på Gislerud da attentatmannen kastet dynamitt inn gjennom et av soveromsvinduene.

Ut over dette ser det ikke ut som om Hakavik-saken har vært særlig omtalt i skriftlig form. Med større tilgang på kilder og mer ressurser til å lete i arkiver føltes det riktig å begynne å jobbe med denne historien, og oppsummere vårt arbeid i denne artikkelen.

FINNES DET EN OPPKLARING OG AVSLUTNING?

Fredrik Leonard Andersson ble aldri stilt for retten og dømt for dynamittangrepene i Hakavik. Dette punktet er helt sentralt juridisk, og vi kan ikke formidle denne historien uten å understreke dette. Men, sannsynligheten for at det var Andersson som 6. september 1917 sprengte brakke og soverom med et tjuetalls arbeidere på innsiden må kunne sies å ha vært stor. Det faktum at Andersson umiddelbart etter angrepet var bredt etterlyst, og at «alle» i samtiden visste at han var jaktet på, gjorde nok sitt til at han måtte holde en svært lav profil. Men hvor tok han egentlig veien?

Dette har vært det kanskje viktigste for oss å prøve å få svar på. Jeg vet ikke hvor mange gamle aviser vi har søkt gjennom, og hvor mange fagpersoner i Norge og Sverige vi har vært i kontakt med om Anderssons videre skjebne, men det er mange. Det dukker stadig opp små saker som bidrar til å komplettere bildet. Norske Intelligenssedler fra torsdag 25. oktober 1917 kan melde at etterforskningen er avsluttet, men at man har funnet et brev hos en kjenning av Andersson, som Andersson skal ha postlagt i Spikkestad den 9. september. Politiet konkluderte nå med at Andersson var i live, men hadde forlatt landet, og at «antagelig sætter han aldrig mere sin fot paa norsk grund». Case closed?

Selv mordsteorien svekkes ut over høsten 1917. I møte med Røine i 1977 er det også ganske tydelig at Olga Sørum heller ikke har noen holdepunkter for å tro at Andersson tok sitt eget liv etter angrepene på brakke 1 og Gislerud. Tvert imot avslører Olga i samtale med Røine

Kai-Samuel Vigar dt med gjenstander som er funnet på brakketuftene i Hakavik. En del av dette ble tatt med til Norsk vegmuseum for utstilling og bevaring, mens en del av særlig knust glass og rustent metall ble ryddet, kildesortert og kastet. (Foto: Morten Reiten)

at hun i 1918, tilbake i Hakavik, får besøk av en svensk loffer i brakka, og at lofferen hilser fra Andersson og sier at Andersson angret det som skjedde.

Da vi bestemte oss for å inkludere Hakavik-historien i den nye utstillingen ved Norsk fjellsprenngningsmuseum, ønsket jeg meg tre ting. Det første var en fysisk gjenstand vi kunne stille ut, som hadde direkte tilknytning til hendelsen. Det andre var en oppklaring av hva som hadde skjedd med Andersson. Det tredje og siste var en visualisering av Andersson, i mitt hode i form av et oppslag eller rundskriv med bilde og «Wanted-tekst», selv om de karikerte plakatene fra det ville vesten aldri var i bruk i Norge. Jeg visste at alt dette kunne bli både vanskelig og umulig, men da kollega Anja Aaboen Sletten tipset meg om en ung og dyktig researcher og arkiv-leter som hun hadde sett i NRK-serien Ukjent Arving, tok jeg kontakt med Kai-Samuel Vigar dt og la frem både historien og våre ønsker og behov. Kai-Samuel tente på dette, og det skulle bli starten på et samarbeid som gikk gjennom mye av perioden med utstillingsarbeid i 2021-2022.

Artikkelforfatteren og Kai-Samuel besøkte Hakavik i juni 2021 som en del av arbeidet med å samle inn og bearbeide informasjon til vår kommende utstilling. Her hadde vi et møte med 80 år gamle Knut Gislerud, som er en av dagens beboere på Gislerud gård. Knut Gislerud fortalte oss at historien er kjent på Gislerud, men at det ikke var noe som hans far Konrad snakket mye om, annet enn at særlig «svensken» av og til hadde blitt nevnt.

Knut Gislerud ved våningshuset på Gislerud. Inngangspartiet er påbygd i nyere tid, men resten av huset er det samme som i 1917. Dynamitt ble kastet inn på et soverom gjennom vinduet oppe til venstre. (Foto: Morten Reiten)

OLGA OG KARL ETTER HAKAVIK

Julen 1917 kunne nok knapt ha blitt verre for ekteparet Sørum. Kongsberg Tidende meldte 21. desember at Riksforsikringsanstalten ikke ville utbetale noe til de skadde i Hakavik, da skadene hadde skjedd utenfor arbeidstid.

Olga og Karl ble liggende om lag et år på Drammen sykehus før de ble utskrevet. Øvre Eikers Kretssykekasse ga allerede tidlig i desember 1917 uttrykk for at de oppfattet det urimelig at de skulle dekke kostnadene for de skadde, som etter drøyt to måneder var oppe i mellom 4 og 5.000 kroner. Argumentasjonen knyttet seg særlig til at de skadde ikke var fra Eiker-bygda eller hadde oppholdt seg der over lengre tid. En rallars liv var nok ikke alltid like mye verdt, selv om Hakavik-anlegget hadde gått med på å dekke kostnadene til rekvirering av ekstratog og dampbåt etter ulykken.

Tønsbergs blad tar opp statens moralske ansvar i sin utgave 22. desember 1917, og skriver blant annet at dersom staten ikke tar ansvar og sørger for et erstatningsbeløp, vil de skadde bli: «... Henvist til fattigvæsenet; det maa nemlig ansees som sikkert, at iallefald etpar av dem blir krøplinger for livstid».

Høsten 1918 kom ekteparet Sørum tilbake til anlegget i Hakavik. Olga beskriver Karl som en skygge av seg selv.

Han var blitt skvetten og redd, og den høyreiste og myndige brakkesjefen og basen fikk nå jobb som materialforvalter. Olga slet også med angst og mareritt om natta. De hadde begge likt seg så godt i Hakavik, med flotte, moderne fasiliteter. De håpet de kunne bli boende, og at Karl kunne få arbeid på kraftverket når dette stod ferdig. Slik gikk det ikke. Olga og Karl forble også barnløse, og dette var en betydelig sorg de bar på, som Olga mer enn antyder i Røines bok.

Våren 1921 forlot Olga og Karl Hakavika for godt. De over fem hundre kronene som paret hadde spart opp og som lå trygt plassert under hodeputa i brakke 1 gikk opp i røyk en høstkveld fire år tidligere. De var blakke og bitre, og Karl mistrivdes med å sortere redskap og gjøre forefallende småarbeid. Han var rallar, og han ville arbeide med tunge tak, sprengstoff og stein. På anlegg i Numedal trodde de det skulle bli bedre, men helsa var ikke like god som før. Tidvis bodde og levde de på Karls foreldre. Olga forsøkte å overtale Karl til å motta fattighjelp, men Karl nektet. Han var for stolt.

Etter hvert tok de jobb på Nore-anlegget, en av de store vannkraftutbyggingene på 1920-tallet. Her gikk det bedre, og Karl kunne tidvis kjenne på rallar-stoltheten igjen. I 1938 flyttet paret

Utklippet fra Hønefoss og Oplands Social-demokrat forteller at Hakavik-anlegget søkte etter ny kokke og hjelpekokke fire måneder etter dynamittangrepet.

Olga Sørum kom tilbake til Hakavik i 1977, 60 år etter dynamittangrepet. (Foto: Bengt Arne Røine)

til Ål i Hallingdal. Karl jobbet som grunnarbeider, Olga var kokke for et arbeidslag. Da krigen kom, ble Karl bas for et arbeidslag som jobbet med å bygge soldatbrakker i Torpo, og jobbet videre på anlegg på Aukra, Herdla og i Trondheim, med okkupasjonsmakten som bakenforliggende arbeidsgiver. Ifølge Olga var dette motvillig fra Karls side. I etterkrigsårene jobbet Karl i hovedsak på veianlegg i Hallingdal, og tidlig på 60-tallet, da begge var pensjonister, kjøpte de ei gammel lønningsbrakke i Numedal og flyttet inn på Mørkvolden. Karl Hønefossing døde i 1974, 89 år gammel. Olga døde i oktober 1980 på Rødberg Aldershjem, vel 90 år gammel.

Journalist og forfatter Bengt Arne Røine døde sommeren 2017, bare noen måneder før museet første gang begynte å jobbe med Hakavik-saken. Arvinger har velvillig gitt tillatelse til at Norsk vegmuseum kan gjenbruke stoff fra Røines arbeid.

HVA VET VI NÅ, SOM VI IKKE VISSTE I 2020?

Arbeidet med utstillingen har også løftet historien om Hakavik og gitt oss flere detaljer og flere svar. Nasjonalbibliotekets store innsats for å digitalisere og tilgjengeliggjøre aviser har blitt gode og mye brukte kilder. Det har gitt oss en mulighet til å sammenstille intervjuene

med Karl og Olga fra 1950- og 1970-tallet med hva som ble skrevet om saken i dagene og ukene etter angrepet i 1917.

Kai-Samuel Vigardts arkivbesøk har også hjulpet oss med å rydde i tidslinjen og nøyaktig tidfeste det som skjedde i tidsrommet mellom da Andersson kom tilbake fra Drammen og oppdaget at elskerinne var borte, og frem til det smalt fire-fem uker senere. Retts- og kriminalprotokoller kaster nytt lys over saken, og fjerner tvil eller unøyaktigheter i tidligere omtaler om hva som skjedde – og når.

Ved hjelp av digitaliserte aviser kan vi også hente frem igjen navnet på

Ovnen fra brakke 1, 104 år etter eksplosjonen og 44 år etter at Olga Sørum fant den igjen, som vist på foregående side. (Foto: Morten Reiten)

den hardt skadde hjelpekokka. Marta Johanne Viflat har ikke vært omtalt ved navn i de tre tidligere publiserte omtalene av Hakavik-dramaet, men på bakgrunn av avisers omtale og sjekk opp mot folketellinger faller denne brikken på plass – og de beskjedne opplysningene fra folketellingen i 1920 gir oss enda mer stoff av interesse. Marta bor i 1920 i Norderhov, hjembygda til Karl Sørum. Hun forsørges av sin far (altså er hun uten arbeid, kanskje som følge av skadene hun pådro seg tre år tidligere.) Hun omtales som hushjelp hjemme, er ugift, og føder i 1919 sønnen Arne. Far til barnet er anleggsarbeider Anton Mikkelsen, som i 1919 jobber ved utbyggingen av Mørkfoss kraftverk i Østfold. I Klokkerboken for Norderhov føres Marta og Anton opp som ugifte, og Arne er derfor innført som uekte barn.

Arne forsørges også av Marta Viflats far, Mathias Viflat. Han er oppført som anleggsarbeider ved kraftverkutbygginger. Han er født i 1873, og er 12 år eldre enn Karl Sørum. I 1917 er Mathias Viflat

44 år gammel, og det er ikke usannsynlig at Mathias også jobbet i Hakavik. Dette kan kanskje la seg verifisere om man noen gang klarer å finne liste over lønningsutbetalinger eller lignende fra utbyggingens arkiver. Ved folketellingen i 1920 telles ekteparet Sørum i Norderhov hos familien Viflat, og er skrevet inn i tellingen som «besøkende». Dette kan tyde på at ekteparet Sørum og Viflat-familien hadde tette bånd, og det er grunn til å tro at Karl og Olga var på noe mer enn et dagsbesøk – kanskje bodde de på bruket Norby(e) en periode. Det er heller ikke unaturlig å tenke at Karl og Mathias kjente til hverandre fra tidlige år, og enten Mathias jobbet i Hakavik eller ikke, var det neppe tilfeldig at 18 år gamle Marta Viflat fikk jobb som hjelpekokke akkurat i brakke 1 under Olga Sørum.

Det kanskje aller mest oppsiktsvekkende er likevel Kai-Samuels funn i svenske arkiver av at Fredrik Leonard Andersson i august 1918 er registrert med opphold i Sverige, riktignok uten fast bosted, men registrert i Töllstorp i

Gnosjö. Denne opplysningen må sees i sammenheng med Olga Sørums opplysninger til Røine om at hun samme år ble oppsøkt av en svenske som hilste fra Andersson. Indlandsposten hadde 20. november 1917 en notis om at man trodde Fredrik Leonard Andersson hadde bodd på Myklebysetra i Stor-Elvdal gjennom deler av høsten, og at han deretter ville ta seg over til Sverige, hvor riksgrensen gikk 5-6 mil lenger øst.

Vi vet nå også, med hjelp fra Kai-Samuel, at Fredrik Leonard Andersson hadde to barn med den 12 år yngre Karin Maria Johansson. Karin Maria var bare 16 år da hun i 1908 fikk sin første sønn Verner Teofil. Karin Marias foreldre bodde i og bestyrte Gnosjö stasjon, og de leide ut et rom til omreisende anleggsfolk. Gnosjö ligger bare fem-seks mil nordvest for Anderssons fødeby Ljungby. Slik traff Fredrik Leonard og Karin Maria hverandre.

Deres andre sønn, Karl Ragnar, ble født i 1910. Både Verner Teofil og Karl Ragnar ble forsørget og vokste opp sammen med mormor og morfar på Gnosjö stasjon, og begge sønnene fikk etter hvert egne barn. Kai-Samuel var i 2021 i kontakt med to barnebarn etter Fredrik Leonard Andersson. Historien om Hakavik-dramaet har vært helt ukjent for barnebarna. De visste at Fredrik Leonard hadde vært rallar i Norge, men har levd hele livet i visshet om at han utvandret til Minnesota i USA rundt 1917, og at familien deretter mistet kontakten med ham, eventuelt også at han døde kort tid etter at han ankom USA.

At deres farfar var bredt etterlyst med navn og bilder for en av datidens

store norske kriminalsaker har frem til 2021 ikke vært kjent for nålevende etterkommere. Det de derimot visste, var at begge sønnene til Fredrik Leonard ble avholdsmenn, da det i oppveksten ble snakket om og advart mot at man i slekten hadde uheldig toleranse for alkohol.

HAKAVIK-DRAMAET PRESENTERT PÅ NORSK VEGMUSEUM

Vi besøkte Hakavik to ganger i 2021, første gang ved at artikkelforfatteren og Kai-Samuel reiste ned for å få oversikt over området, særlig med tanke på å finne ut hvor brakkene lå i forhold til Gislerud gård og kraftstasjonen. For å få klarhet i dette hadde vi gjort avtale med Knut Gislerud om å besøke ham på Gislerud gård. Vi brukte en del tid nede ved kraftstasjonen, og etter møtet med Knut Gislerud parkerte vi ved Hakavik nedre, som i dag er fraflyttet, og gikk mot Storeelva. Vi traff der nabo Arne Smørgrav, som ble med oss og nokså nøyaktig kunne vise hvor brakkene hadde ligget. Arne fortalte at den siste brakka stod i alle fall til ut på 1960-tallet, og ble brukt av skogsarbeidere. I dag er det meste borte, men under løv og mose fant vi både bygningsdeler og gjenstander.

Etter besøket i Hakavik tok vi kontakt med Mastebogen skogselskap med forespørsel om å kunne samle inn en del av gjenstandene fra Hakavik for fremtidig bevaring og utstilling ved Norsk vegmuseum. Dette fikk vi lov til, og 6. september 2021, på dagen 104 år etter eksplosjonene, dro vi tilbake til Hakavik, denne gangen sammen med kollega Merethe Dokken. Vi gikk over området med metalledetektorer og små spa-

Olga Sørums kjøkken rekonstruert ved Norsk vegmuseum/Norsk fjellsprengningsmuseum. Utsikt over Eikeren fra vinduet, og et spann med blåbær på benken. (Foto: Morten Reiten)

kanten av graset. En rusten gjenstand synes så vidt over torva. Olga stanser med ett. -Der ligger vedovnen som sto i vaskerommet. Tenk, den endte sine dager under seksti lauffall. Så sto hun der og tiet. Ingen som var med glemmer henne da.» (B.A. Røine 1978, Grøndahl.)

Ved Norsk vegmuseum/Norsk fjellsprengningsmuseum er gjenstandene fra Hakavik omkranset av tekst, bilder og informasjon om rallar og slusk. I tillegg har vi gjenskappt Lorthølbrakka som Karl Sørum og fem kolleger bodde i på Fjellberg ved Haugastøl stasjon da de arbeidet på Bergensbanens anlegg i 1905. Ved siden av har vi bygd opp et anleggskjøkken fra 1917, med flott utsikt over Eikeren fra kjøkkenvinduet. Ut fra Olga Sørums beskrivelse har vi prøvd å innrede slik vi tror kjøkkenet i brakke 1 kan ha vært. Karl Sørum fortalte at han hadde plukket bær om ettermiddagen den 6. september, og på kjøkkenbenken i utstillingen står et spann med blåbær.

Siden utstillingen åpnet sommeren 2022 har vi hatt mange besøkende, både enkeltpersoner og grupper, og vi har hatt flere spesialomvisninger om rallarlivet, hvor Karl og Olga Sørum har vært gjennomgangsfigurer. Deres eget bidrag til å dokumentere et rikt og dramatisk liv er gull verdt for god museumsformidling. Historien om Karl, Olga, Marta, Fredrik Leonard og alle andre som befant seg i Hakavik den skjebnesvangre kvelden i 1917 skal leve lenge, og de vil ikke bli glemt.

Dynamittangrepet er presentert i utstillingsbygget ved Norsk fjellsprengningsmuseum. I bunnen av glassmonteren ligger vedovnen som stod i brakke 1 den skjebnesvangre kvelden. (Foto: Morten Reiten)

der, men mye var også synlig i dagen. Vi hadde allerede i juni sett oss ut enkelte gjenstander av interesse, og viktigst var restene av ovnen som skal ha stått i brakke 1, som også var omtalt i Røines bok.

«Hun holdt meg i armen. Jeg glemmer det aldri. Vi tok av fra den slingrete vegen og gikk inn i grøngraset under bjørkeløvet. Solen, hvit og gul, glødet med tusen iltre blink over løvtaket. Det var skygge og svalt i skogsglenda. Vi sto på plassen der brakke 1 en gang hadde vært, Olgas hjem. Hun tviholdt meg i armen. Stakkars Olga. -Ord er fattige, sa hun bare. Hun stod på den jorden som for 60 år siden akkurat da var våt av blod og tårer. Hun hvisket noe, men jeg hørte det ikke. Vi går i